

Autor knjige Ivo Perić, predočujući Čingrijin politički i ljudski lik upotrijebio je velik broj izvora. Prvenstveno je tu građa iz Historijskog arhiva u Dubrovniku, gdje se čuva Čingrijina ostavština s njegovim nedovršenim memoarima i s korespondencijom, zatim ostavština njegovog sina Melka, također istaknutog političara Dalmacije mlade narodnjačke generacije, koji se našao na funkciji gradonačelnika Dubrovnika u vrijeme izbijanja I. svjetskog rata. Iz dubrovačkog Historijskog arhiva Perić se služio i spisima Okružnog poglavarstva te spisima dubrovačkog Općinskog vijeća i sl. Obilno se koristio člancima iz ondašnjih stranačkih novina, objavljenim korespondencijama i ostavštinama Čingrijinih suboraca i drugih njegovih suvremenika, kao i stenografskim zapisima dalmatinskog sabora te, naravno, studijama današnje historiografije iz gospodarske, kulturne i političke povijesti austrijskog perioda Dalmacije i šire.

Pred nama je dakle knjiga koja će znanstvenom akribijom, lakoćom stila i ljepotom jezika biti ugodno štivo za sve koji žele više znati o našoj ne tako davnnoj povijesti i biti solidan oslonac za znanstveno proučavanje prilika i ljudi u vremenu uvođenja parlamentarne i stranačke političke prakse Austrijske Monarhije do I. svjetskog rata.

*Tereza Ganzararas*

Ivan Očak: GORKIĆ. ŽIVOT, RAD I POGIBIJA. PRILOG BIOGRAFIJI.  
Zagreb, »Globus«, 1988, str. 398

Novo djelo dr. Ivana Očaka, znanstvenog savjetnika Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, svojevrсна je novost u njegovu znatnome opusu. Naime, taj nekadašnji moskovski sveučilišni profesor, koji se već odavno vratio u domovinu, gdje također plodno stvara, autor je niza zapaženih djela, a među njima i serije knjiga, od kojih čitatelje podsjećamo samo na slijedeći uži izbor: »Jugoslaveni u Oktobru«, »U borbi za ideje Oktobra. Povratnici iz Sovjetske Rusije 1918—1921«, »Jugoslavenski oktobarci. Likovi i sudbine«, »Vojnik revolucije. Životni i borbeni put Vladimira Čopića«, »Krlježa — Partija (Miroslav Krlježa u radničkom i komunističkom pokretu 1917—1941)«, »Braća Cvijići«, »Jugoslavenska emigracija iz Amerike u Sovjetskom Savezu« i dr.

U pripremu ovoga djela autor je ušao na temelju svoga vrlo bogatog iskustva, na temelju arhivskih i drugih istraživanja te je dao nove sadržaje — prvi je dao, npr., integralnu sliku Gorkića kao čovjeka i revolucionara, kao čovjeka prodornog u evropskim razmjerima. Očak se koristio raznim izvorima i brojnom literaturom, koju je pronalazio u inozemstvu i u nas tijekom dužeg perioda svoga znanstveno-istraživačkog angažiranja. Ipak, u svim svojim sudovima I. Očak nije decidan — on je, zaista, u naslovu naznačio da će u knjizi prikazati Gorkićev život, rad, pogibiju, ali se u podnaslovu ogradio, precizirajući: »Prilog biografiji«. Dakle, moguće su i drukčije interpretacije — pošteno sugerira historičar Očak, što je i jedino mogući znanstveni odgovor.

Ivan Očak je s pravom započeo svoju knjigu s tvrdnjom da ona govori, zapravo, o »najkontroverznijoj ličnosti u povijesti Komunističke partije Jugoslavije«. Ostavimo nastranu činjenicu da je po godinama života (33 godine) Gorkić bio najmlađi generalni sekretar KPJ/SKJ te da je najduže bio na toj dužnosti, naravno, do Josipa Broza Tita. To su zanimljive, ali ipak su efemerne pojedinosti u životu jednoga političara takvoga kova. Gorkić je kontroverzna ličnost već i sam po sebi, pa i zato što smo donedavno o njemu znali vrlo malo. Štoviše — pretjerano malo, te zato što je bio grešni keč u svakoj igri koja je govorila negativno o KPJ; pored

ostalog, bio je i izdajica komunizma a time i naroda — tako se tvrdilo, zatim trockist, buharinovac, špijun Zapada itd. itd. Tek Hruščovljeva intervencija na 20. kongresu sovjetskih komunista 1956. g. dala je prve elemente za prilaženje raščišćavanju dilema ili popunjavanju praznina i kontroverzi oko mnogih staljinskih žrtava, o čijem se životu znalo malo ili gotovo ništa, pa tako i o Gorkiću. Sam je Tito davao poticaj istraživanjima, govoreći i na primjeru Gorkića da on »nije za sve kriv«, te da, naravno, »nije bio nikakav strani špijun kako je optuživan«. Nedavno sovjetsko raščišćavanje dotadašnjih dilema i oko Zinovjeva, pa Buharina, a čini se da i glavni zloduh — Trocki — više i nije to glavno zlo, dalo je sve poticajnije elemente tome da se još više i brže počne razmišljati o istraživanju i proučavanju Gorkićeva života, njegova djela te okolnosti oko tragične smrti, i to upravo u nas, ovdje, gdje smo i najviše zainteresirani za povijest jedne velike karijere revolucionara i tragične sudbine čovjeka kakav je bio Gorkić.

Iako je raskid s Informbiroom i SSSR-om znatno pripomogao slobodnijem tretiranju raznih povijesnih tema i ličnosti, ipak nema suviše radova koji govore o Milanu Gorkiću. Doduše, dosta rano smo stigli do pojave prvih sjećanja u nas, koja o njemu govore objektivno (R. Čolaković), kao i do prve (iako žurnalistički intonirane) biografije koja neće biti podložna stereotipima (Đ. Đurašković); započinje i rehabilitacija pojedinih njegovih akcija, a daje se i prva (kratka) znanstvena biografija (N. Jovanović); javljaju se dalji, novi znanstveni tekstovi (I. Očak); pojavila se i edicija s izabranim Gorkićevim spisima (B. Jakšić). O tim izvorima i literaturi govori i posebno Očakovo poglavlje »Bibliografija« (str. 366—373) u njegovoj knjizi, pa ga zbog značenja zato i spominjemo na prvome mjestu; u tome poglavlju su među izvore svrstani — sasvim ispravno — uz neobjavljenu i objavljenu građu također i Gorkićevi radovi (njih je velik broj) te periodika i memoari. Sve zajedno bilo je dobra podloga Očakovu trudu, njegovu marljivu istraživanju i sumiranju rezultata proučavanja, na ukupno oko 400 štampanih stranica, uz mnogo fotografija i faksimila.

Sâm sadržaj knjige sastoji se od pet vrlo opširnih dijelova te kronologije, kratice, sažetka na ruskome jeziku i kazala prezimena osoba. U knjizi se daje prikaz »Početka revolucionarnog puta« M. Gorkića, s osvrtom na život njegove obitelji u Bosni, školovanje, početak revolucionarnog rada i aktivnosti nakon Obznane, hapšenje, istragu i čekanje suda, istjerivanje obitelji u Čehoslovačku iz Jugoslavije, na Gorkićevu suradnju u radničkom listu, na sudjelovanje u radu partijske konferencije u Beču, kao sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosnu i Hercegovinu. Dalje, govori se o Gorkićevu djelovanju »U centru međunarodnog radničkog, komunističkog i omladinskog pokreta« — u SSSR-u. Očak daje, dalje, osvrt na odlazak u emigraciju, rad u Kominterni, na njegovo moskovsko dopisništvo »Borbe«, djelovanje u Sportinterni, na KUNMZU i drugdje, na njegovu ulogu na međunarodnoj pozornici kao sekretara Omladinske komunističke internacionale. U okviru trećeg dijela — »Na čelu Komunističke partije Jugoslavije (1932—1936)« autor je dao uvid u Gorkićev udio u borbi za učvršćenje Partije, zatim govori o diskusiji sa Cvijićem, o organiziranju Zembilja, o Gorkićevom odnosu prema strategiji i taktici KPJ, o odnosu prema nacionalnom pitanju, o suradnji s Titom, o njegovu odnosu prema antitrockističkoj kampanji itd. »Čizinsky Gorkić — generalni sekretar CK KPJ (1936—1937)« dio je u kojem se, pored ostalog, govori o njegovoj vezi sa španjolskim ratom, s osnivanjem KP Slovenije i KP Hrvatske, sa »slučajem« M. Krleže itd. Na koncu tragičan kraj: »U žrvnju staljinističkih čistki«, nakon sudbonosnog poziva da se vrati u SSSR.

Ivan Očak daje i vrlo pregledan životopis toga revolucionara — Milan Gorkić je samo jedan od mnogobrojnih pseudonima Josipa Čizinskog, čiji je otac bio Čeh. Gorkić je član i CK SKOJ-a, Politbiroa CK KPJ i generalni sekretar Partije; upravo on poziva Tita da prvi put prisustvuje sjednici CK KPJ, a piše mu i karakte-

ristiku; Gorkić sudjeluje u bezbroj ilegalnih i legalnih akcija jugoslavenskoga i međunarodnoga radničkog pokreta, da bi ga, na kraju, staljinistički Vojni kolegij Vrhovnog suda SSSR-a — navodno — 1. studenoga 1937. god. osudio kao »neprijatelja naroda« i likvidirao. Dvije godine nakon toga objavljeno je u glasilu KPJ »Proleter« da je Gorkić isključen iz Partije. Tek nakon XX. kongresa KPSS 1956. godine Gorkićeva supruga (također poznata revolucionarka) Betti Nikolajevna Glan (rođena je 1904. u Kijevu) dobila je potvrdu iz koje je vidljivo da je Vojni kolegij suda SSSR-a Gorkića, posmrtno oslobodio optužbe, ali samo zbog »nedostatka dokaza«. Ipak, opet za dva mjeseca (lipanj 1956), uporna Glan je uspjela u tome da se njezin suprug i partijski rehabilitira. Tako su i Gorkićev otac i braća još doživjeli te velike dane.

Očak prati najplodnije godine u životu toga mladića, od 1923. do 1937. godine, koje je proveo u revolucionarnom emigrantskom pokretu, u cjelini se njemu posvećujući. Imao je izraziti publicistički dar pa — u duhu vremena — i on živo sudjeluje u partijskim polemikama te u razračunavanju u SSSR-u, gdje je podržao Staljinu u sukobu s Buharinom. Postaje partijski rukovodilac jugoslavenskih komunistu u doba razornoga šestojanuarskog režima, ali je uvijek imao snage da osnovne premise KPJ ipak održi na životu. I baš u to doba, zahvaljujući u prvom redu Gorkiću, upozorava I. Očak, započinje sređivanje svakidašnjega partijskog, ali i ideološkog života. Znatnu je ulogu Gorkić imao u organiziranoj pomoći antifranckističkoj borbi španjolskog naroda, a također i u čuvenom »sukobu na književnoj ljevici«, tj. onoga oko Miroslava Krležu i u vezi s njime. Rano je uočio kvalitete Josipa Broza Tita i omogućio da te kvalitete dođu do punog izražaja, posebno ga usmjerujući na rad u zemlji, gdje je jedino i mogao naći temelje. Između ostalog i zbog toga što je ostao na radu izvan zemlje, Gorkić je bio bliže Kominterni, pa ga je zato pratio negativan glas o tome da je bio običan »činovnik Kominterne« i pretjerani izvršilac njezinih zahtjeva, a time i želja Moskve što, naravno, nije sasvim točno. Ivan Očak s pravom piše: »Ne može se sumnjati u predanost i vjernost Josipa Čizinskog komunističkom pokretu i u njegov jugoslavenski patriotizam. Njegovom shvaćanju internacionalizma i jugoslavenstva ne može se prigovoriti. Nije se kolebao kad mu je bilo predloženo da sam izabere u kojoj će partiji raditi, u Jugoslaviji ili Čehoslovačkoj. Bio je internacionalist, ali jugoslavenski patriot, jugoslavenski komunist. Bio je odan Sovjetskom Savezu i J. V. Staljinu i u tom je duhu vodio partijsku politiku. Ali nije bio toliko fanatičan i zaslijepljen te je uočio nedostatke u izgradnji socijalizma u SSSR-u na što je upozoravao fanatički zanesene drugove. Ali uz svu svoju kritičnost uvijek je branio, štutio i veličao izgradnju socijalizma u SSSR-u što je uostalom bila jedna od glavnih političkih obaveza člana KPJ i njenog shvaćanja internacionalizma u međuratnom periodu.« Gorkiću se mnogo toga predbacivalo, osobito u doba kada se nije mogao braniti, pa i kasnije kada je već nestao. Ali, treba imati na umu: »Naime, sve 'bolesti' SKP(b): unutar-nje — frakcijska borba, sporovi, skretanje, borba sa zastranjivanjima 'desno' i 'lijevo', sve se to obzirom na položaj nacionalnih partija u Kominterni odražavalo i na politiku nacionalnih partija. Tome je pridonijela i činjenica što su najistaknutiji rukovodioci SKP(b) dugo godina sačinjavali rukovodeće jezgre i u Kominterni. Na taj je način i KPJ pod utjecajem Kominterne ali i SKP(b) preživljavala sve ono što je preživljavala SKP(b). Na to je utjecala činjenica da je najveći dio političke emigracije — članova KPJ — bio u SSSR-u i pripadao članstvu SKP(b). Prema tome, Čizinsky Gorkić je ideološki pripadao 'Staljinovoj garnituri«, što je uostalom bilo logično i shvatljivo za vrijeme njegova djelovanja. Nije moglo biti drukčije jer se između ostalog vodila i borba za boljševizaciju KPJ na principima koje je proglašavao Staljin. I Čizinsky Gorkić i KPJ kao i sve sekcije Kominterne postupno mijenjaju sektašku liniju nakon VII. kongresa KO i postaju pobornici Jedinstvene narodne fronte, koja se osniva za cijelu zemlju pod Gorkićevim ruko-

vodstvom. Time se radikalno mijenja taktika i strategija KPJ i Čižinskog Gorkića, koji se na čelu Partije vrlo energično bori za novu narodnofrontovsku i antifašističku liniju«, kako precizira I. Očak.

Jasno, plastično i precizno označujući mijene na Gorkićevu životnom putu, Očak je s pravom skinuo s Gorkića niz nepotrebnih naslaga, ali i kritički ocijenio ulogu i značenje toga čovjeka u nevremenu. Autor svoju knjigu s pravom zaključuje ovako: »Iako je Josip Čižinsky Gorkić rehabilitiran u SSSR-u, kod nas će tek nakon mnogo vremena i mnogo povijesnih istraživanja dobiti, unatoč svim svojim greškama, mjesto u povijesti koje mu pripada. Ali već sada je njegovo mjesto neosporno: bio je stvarni rukovodilac CK KPJ i generalni sekretar CK KPJ na duže vrijeme, bio je čovjek Kominterne i kao takav borac za socijalističke i komunističke ideale, koje nije uspio ostvariti, jer je pao kao žrtva staljinskih represija i čistki. Ali ono što nije uspio ostvariti Josip Čižinsky Gorkić, uspio je u izvanredno teškim uvjetima narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije i poslijeratne socijalističke izgradnje, njegov suradnik i nasljednik Josip Broz Tito.«

Iznijevši niz relevantnih podataka, autor se strogo pridržavao uobičajenih znanstvenih ususa, tako da je njegov uzmak u opću publicističku maniru, kojega se i inače ne mogu lišiti ni najvrsniji pisci djela ovakva sadržaja, gotovo neprimjetan. Očak je kontroverznu ličnost Josipa Čižinskoga oslikao s mjerom, u skladu sa svim dobrim manirama suvremenog historičara, napravivši znatan pomak u našem znanju o njemu.

Petar Strčić

Hodimir Sirotković — Lujo Margetić, **POVIJEST DRŽAVA I PRAVA NARODA SFR JUGOSLAVIJE**  
(izd. Školska knjiga, Zagreb 1988, str. 414)

Od prvog izdanja sveučilišnog udžbenika autora dr. Ferde Čulinovića *Državno-pravni razvitak Jugoslavije* (izdavač Školska knjiga, Zagreb 1963) prošlo je 25 godina. U međuvremenu su pravna, povijesna i politička znanost toliko uznapredovale i došle do novih rezultata da je taj Čulinovićev rad u mnogočem zastario. To je navelo dr. Hodimira Sirotkovića i dr. Luju Margetića da napišu i objave novu knjigu pod naslovom *Povijest država i prava naroda SFR Jugoslavije*. U ovoj knjizi autori su obradili istu materiju kao i dr. Čulinović, ali uz unose nove novih znanstvenih spoznaja i, dakako, vlastitim pristupom.

Mada obje knjige (Čulinovićeva i Sirotković-Margetićeva) obrađuju državno-pravni razvoj jugoslavenskih naroda u povijesnom kontinuitetu, naslovi im nisu identični. Čulinović je svoju knjigu naslovio kao razvoj Jugoslavije, pa bi se moglo zaključiti da u njoj obrađuje samo razdoblje od 1918. godine dalje (a to ne odgovara sadržaju). Budući da su jugoslavenski narodi u prošlosti imali svoje posebne države i različit državno-pravni položaj i razvoj davno prije pojave Jugoslavije, znanstveno je posve opravdano da to bude naznačeno i u naslovu knjige kako su to uradili Sirotković i Margetić.

Knjiga *Povijest država i prava naroda SFRJ* je udžbenik namijenjen — kako to autori u predgovoru kažu — studentima prava na pravnim fakultetima u SR Hrvatskoj, ali i studentima ostalih fakulteta društvenih znanosti te politolozima, novinarima i drugim društvenim i javnim radnicima. Svakako bi trebalo još dodati i nastavnice povijesti. Knjiga se sastoji od uvoda i četiri dijela. Uvod i prvi dio napisao je dr. Lujo Margetić, a drugi, treći i četvrti dio dr. Hodimir Sirotković.

H I S T O R I J S K I  
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb  
Ivan KAMPUŠ, Zagreb  
Tomislav RAUKAR, Zagreb  
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske  
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 50 d

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH